

УДК 657:658.871/.878

А.М. ПТАШНИК, аспірант КНТЕУ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ПОТОЧНИХ ЗОБОВ’ЯЗАНЬ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація: В даній роботі розглядаються особливості обліку поточних зобов’язань торговельних підприємств. Визначаються особливості поточних зобов’язань, як джерела формування та фінансування активів. Наголошується на особливостях та видах поточних зобов’язань торговельних підприємств.

Annotation: In this paper the features of accounting of current liabilities of commercial enterprises. Defined features of current liabilities, as the source of the formation and financing of assets. Stressed features and types of current liabilities of commercial enterprises.

Актуальність теми дослідження. В умовах фінансової кризи недостатня теоретична розробка питань визнання поточних зобов’язань, розбіжності щодо їхнього визначення у правовому та обліковому полі, недосконалість методики відображення заборгованостей у регістрах бухгалтерського обліку і фінансовій звітності характеризують цей вид пасивів як одну з найбільш складних ділянок облікового процесу. Дослідження ускладнюється через різноманітність видів зобов’язань, методів їхнього погашення, велику кількість суб’єктів та об’єктів. Водночас чіткі організація і методика обліку дають змогу забезпечити отримання об’єктивної інформації для аналізу і контролю поточних зобов’язань, проведення якого сприяє ефективному формуванню, підготовці та прийняттю управлінських рішень, щодо діяльності підприємства та підтриманню їхньої фінансової стійкості та платоспроможності на високому рівні.

Проблемам обліку й контролю поточних зобов’язань присвячено багато праць учених-економістів. Вагомий внесок у їхнє вирішення зробили такі зарубіжні науковці, як А. Велш Глен [7], Б. Нідлз [10], Я.Соколов [11], А. Шеремет [13] та інші. Серед вітчизняних вчених даною проблемою займалися такі науковці, як М.Т. Білуха [5], Ф.Ф. Бутинець [6], С.Ф. Голов [9], В.В. Сопко [12] та інші.

Проте окремі проблеми обліку зобов’язань торговельних підприємств, зокрема їх оцінки, класифікації, умов визнання, методики та організації відповідно до нових вимог, потребують додаткових досліджень з урахуванням організаційно-технологічних особливостей галузі.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є

узагальнення теоретичних, методичних і організаційних положень, а також розробка науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення обліку поточних зобов'язань торговельних підприємств відповідно до сучасних вимог управління.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання:

- дослідити економіко-правову сутність і умови виникнення поточних зобов'язань у сучасних умовах господарювання як джерела утворення активів підприємства;
- оцінити діючий порядок відображення поточних зобов'язань у регістрах бухгалтерського обліку та фінансовій звітності і надати пропозиції з його вдосконалення, які б забезпечили отримання точної та повної інформації щодо стану поточних зобов'язань на підприємстві;
- критично проаналізувати систему документального оформлення наявності та руху поточних зобов'язань;
- дослідити порядок відображення інформації про поточні зобов'язання у фінансовій звітності підприємства та внести пропозиції щодо її вдосконалення;

Одним із видів зобов'язань є поточні. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про поточні зобов'язання торговельних підприємств та розкриття її у фінансовій звітності визначають П(С)БО 2 “Баланс” [1], П(С)БО 11 “Зобов'язання” [2], П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” [3], П(С)БО 26 “Виплати працівникам” [4].

У сучасних умовах господарювання кредити і позики є одним із головних джерел формування оборотних засобів торговельних підприємств. Проте слід взяти до уваги, що позикові ресурси, зокрема банківські кредити, – недешеві. З огляду на це підприємству насамперед потрібно об'єктивно оцінити в них потребу. Кредитування можна уникнути різними шляхами: домовитись із постачальником про відтермінування платежу за роботи і послуги, здійснити продаж власних оборотних чи необоротних активів, які не використовуються, тощо.

Для обліку короткотермінових кредитів і позик у Плані рахунків передбачено рахунок 60 “Короткотермінові позики”, на якому здійснюється облік розрахунків за кредитами банків у національній та іноземній валютах, термін повернення яких не перевищує рік з дати балансу, та за протермінованими позиками. Таким чином, можна зробити висновок, що рахунок 60 “Короткотермінові позики” призначений переважно для обліку банківських кредитів, оскільки за цим рахунком не визначено окремого субрахунка для обліку позик. У разі, якщо торговельне підприємство отримало позику від небанківських установ, то бухгалтеру необхідно для обліку цієї позики відкрити додаткові субрахунки: 607 “Інші короткотермінові позики в національній валюті” та 608 “Інші короткотермінові позики в іноземній валюті”.

Р.Е. Грачова одним із варіантів відображення на рахунках бухгалтерського обліку позик пропонує “...використовувати для цієї цілі той

же рахунок 60 “Короткотермінові позики”, при умові, що ніякого іншого кредиту, крім небанківської позики, на балансі в даний час не знаходиться” [8].

Господарські операції щодо руху сум короткотермінових позик і кредитів на підприємстві, які відбулися протягом звітного періоду, відображаються при журнальній формі обліку в другому розділі журналу 2 у хронологічному порядку відповідно до отримання первинних документів. У розділі III цього журналу показуються аналітичні дані до рахунка 60 “Короткотермінові позики”, зокрема з вказаного розділу можна отримати інформацію про позикодавців та види позик, які вони надають, терміни погашення позик, суми їх отримання та повернення за звітний період, сальдо на початок і кінець місяця, а також нараховані відсотки за користування кожною окремою позикою за звітний період та з початку року. Для відображення витрат на сплату відсотків призначено субрахунок 951 “Відсотки за кредит”. Для спрощення порядку заповнення у розділі III журналу 2 граф щодо нарахованих відсотків за позиками та кредитами необхідно виділити три аналітичних рахунка до субрахунку 951 “Відсотки за кредит”: 9511 “Відсотки за довготерміновий кредит”; 9512 “Відсотки за середньотерміновий кредит”; 9513 “Відсотки за короткотерміновий кредит”.

За несвоєчасне погашення позики (кредиту) чи несплату позичальником відсотків за позикою (кредитом) у кредитних договорах передбачають штрафну санкцію у вигляді пені, розмір якої визначається за угодою сторін. На наш погляд, суми цих штрафних санкцій також варто відображати в розділі III журналу 2, додавши в цьому розділі графи 11 і 12. Це дасть змогу отримувати оперативну інформацію не лише про суму погашеної позики та відсотків, а й про своєчасність їхньої сплати. Керівництву підприємства слід уважно за цим стежити, оскільки від цього залежить імовірність подальшої його співпраці з позикодавцями.

Одним видом поточних зобов'язань є поточна заборгованість за довготерміновими зобов'язаннями, інформація про яку відображається на рахунку 61 за однойменною назвою. До цього рахунка доцільно відкривати субрахунки другого порядку для більш точного розкриття інформації про те, який саме вид довготермінової заборгованості переведено до складу поточної. З метою полегшення облікових записів необхідно, щоб цифра, відведена для позначення субрахунка другого порядку, відповідала другій цифрі рахунка, на якому відображається довготермінове зобов'язання, котре в цей момент переводиться до складу поточних.

Вагоме місце в системі розрахункових операцій мають розрахунки з постачальниками і підрядниками. Заборгованість перед ними виникає через розрив у часі моменту переходу права власності на придбані товари, виконані роботи чи надані послуги з моментом їхньої оплати.

Облік розрахунків із постачальниками і підрядниками за одержані товарно-матеріальні цінності, виконані роботи і надані послуги ведеться на рахунку 63 “Розрахунки з постачальниками і підрядниками”. Сам факт укладення господарського договору на цьому рахунку не відображається,

хоча він і є джерелом зобов'язань. У момент укладення договору в підприємств уже виникли права і обов'язки, але поки хоча б одне із них не перейде до їхнього виконання, права і обов'язки не будуть відображені в балансі.

Іншим видом поточних зобов'язань є зобов'язання перед бюджетом. До цього виду заборгованості слід ставитись дуже відповідально, оскільки неправильне нарахування сум податків і обов'язкових платежів, невчасне їхнє перерахування до бюджету спричинює не лише сплату пені, а й адміністративну або навіть кримінальну відповідальність.

З огляду на різні види податків і зборів, а також через появу нових та ліквідацію раніше діючих, зміну ставок і терміну сплати бухгалтеру слід не лише бездоганно здійснювати первинний та аналітичний облік розрахунків за податками і зборами (обов'язковими платежами), а й постійно стежити за змінами щодо оподаткування. Так, на підприємстві доцільно розробити певну форму (таблицю), яка б допомагала відстежувати зміни у нормативних та законодавчих актах щодо відповідних податків і зборів.

Для узагальнення інформації за всіма видами платежів до бюджету, в тому числі податків з працівників підприємства, використовується рахунок 64 "Розрахунки за податками і платежами".

На нашу думку, недоцільно лише на одному рахунку об'єднувати облік розрахунків за всіма видами платежів до бюджету, оскільки це є один з найважливіших рахунків. Хоча така методика відображення обліку розрахунків з бюджетом характерна для багатьох розвинутих країн – Польщі, Франції та ін. В Україні до 2000 р. нинішній рахунок 64 "Розрахунки за податками і платежами" заміняли три рахунки: 65 "Розрахунки по позабюджетних платежах", 67 "Податкові розрахунки" і 68 "Розрахунки з бюджетом". Очевидно, що це забезпечувало більший контроль за правильністю і своєчасністю обліку розрахунків за податками і платежами.

За відсутності у класі 6 "Поточні зобов'язання" вільних кодів для відображення додаткових рахунків для обліку розрахунків з бюджетом доцільно принаймі безпосередньо в Плані рахунків вказати, на якому субрахунку облік якого податку необхідно здійснювати. Ця пропозиція через велику кількість податків потребує відображення в Плані рахунків субрахунків другого порядку. Слід зазначити, що таку методику використовують у Молдові.

Останнім рахунком, який передбачено в Плані рахунків для ведення обліку поточних зобов'язань, є 68 „Розрахунки за іншими операціями”. На цьому рахунку обліковують ті операції, які не відображаються на рахунках 63 – 67. До рахунка 68 "Розрахунки за іншими операціями" в Плані рахунків передбачено такі субрахунки: 681 "Розрахунки за авансами одержаними"; 682 "Внутрішні розрахунки"; 683 "Внутрішньогосподарські розрахунки"; 684 "Розрахунки за нарахованими відсотками"; 685 "Розрахунки з іншими кредиторами".

Об'єднання на одному рахункові різних за економічним змістом розрахунків не зовсім обґрунтоване. Як видно з переліку субрахунків, на

рахунку 68 “Розрахунки за іншими операціями” обліковують розрахунки як з покупцями і замовниками, так і з дочірніми підприємствами, з виробничими одиницями й господарствами, виділеними на окремий баланс, з навчальними закладами тощо.

Поточні зобов’язання у балансі відображаються у розділі III пасиву балансу за аналогічною назвою. Структура статей цього розділу здебільшого відповідає структурі рахунків класу 6 Плану рахунків. Проте наявні також окремі нюанси і проблеми відображення зобов’язань у цій формі звітності.

У рядку 500 пасиву балансу “Короткотермінові кредити банків” подається інформація про заборгованість перед банками за отриманими кредитами. Оскільки поняття “позика” є ширшим від “кредит”, то переносити залишки за рахунком 60 “Короткотермінові позики” у рядок 500 пасиву балансу було б неправильно. Розподіл даних за рахунком 60 “Короткотермінові позики” за рядками 500 “Короткотермінові кредити банків” та 610 “Інші поточні зобов’язання” пасиву балансу може призводити до помилок і потребуватиме додаткових затрат часу на відповідні розрахунки. З огляду на це пропонуємо замість рядка 500 “Короткотермінові кредити банків” відображати в пасиві балансу такі статті: 500 “Короткотермінові позики” і 505 “В тому числі: кредити банків”.

Серед науковців часто виникають дискусії щодо відображення залишків за субрахунками 643 “Податкові зобов’язання” та 644 “Податковий кредит” до рахунка 64 “Розрахунки за податками і платежами”. Підприємства намагаються всіма можливими методами уникати використання цих субрахунків, щоб не здійснювати зайві, на їхню думку, розрахунки, чим порушують методику обліку.

Р.Е. Грачова пропонує для визначення суми зобов’язань з ПДВ, яку слід відображати в рядку 550 пасиву балансу “Поточні зобов’язання за розрахунками з бюджетом”, а також для визначення сум, що вказуються у рядках 9 “Усього податкових зобов’язань” та 17 “Усього податкового кредиту” Податкової декларації з ПДВ, ураховувати, крім даних за рахунком 641 “Розрахунки за податками” субрахунок “ПДВ”, ще й обороти за субрахунками 643 “Поточні зобов’язання” і 644 “Податковий кредит”. Вона вважає, що в результаті таких розрахунків “...у фінансовій звітності, зокрема в балансі підприємства, інформація про нараховані та погашені суми ПДВ буде правдивою, повною і неупередженою, як цього вимагає Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, сальдо рахунка 64 (рядок 550) буде показано з урахуванням нарахованих зобов’язань з ПДВ як за рахунком 641, так і за рахунком 643 (644), тобто будуть ураховані всі виписані (отримані) підприємством податкові накладні, в повній відповідності з декларацією” [8].

Р.Л. Хом’як вважає, що “...за наявності сальдо за субрахунками 643 “Податкові зобов’язання”, його слід відображати в активі балансу, а за субрахунком 644 “Податковий кредит” – у пасиві. Ці суми вказують не як дебіторську і кредиторську заборгованість за розрахунками з бюджетом, а в рядку 250 у статті “Інші оборотні активи” або ж в рядку 610 у статті “Інші

поточні зобов'язання”. Такої ж думки дотримується Н. Белова, стверджуючи, що “...субрахунки 643 “Поточні зобов'язання” і 644 “Податковий кредит” є допоміжними й використовуються у випадках, коли податковий кредит і податкові зобов'язання з ПДВ будуть враховані в податковому обліку в наступних звітних періодах. Суми, відображені за цими рахунками не беруть участі при визначенні суми ПДВ, яка підлягає сплаті в бюджет у звітному періоді” [15].

У ст. 35 та 60 П(С)БО 2 „Баланс” передбачено, що:

– у статті “Інші оборотні активи” наводиться, зокрема ... сальдо субрахунку 643 “Податкові зобов'язання”;

– у статті “Інші поточні зобов'язання” наводиться, зокрема, сальдо субрахунку 644 “Податковий кредит”.

На нашу думку, варто погодитися з тим, що не слід дані за субрахунками 643 “Поточні зобов'язання” і 644 “Податковий кредит” ураховувати при нарахуванні належних до сплати в бюджет сум ПДВ і відображати у рядку 550 пасиву балансу “Поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом”, оскільки ці субрахунки є транзитними і вказують, які суми податкових зобов'язань та податкового кредиту вже були або лише будуть враховані в інших звітних періодах .

Щодо відображення сальдо за субрахунками 644 “Податковий кредит” у рядку 610 пасиву балансу та за субрахунками 643 “Податкові зобов'язання” у рядку 250 активу балансу не виникало б запитань, якби у першого завжди було сальдо кредитове, а в другого – дебетове. В іншому разі постає запитання, де відображати дебетове сальдо за субрахунком 644 і кредитове сальдо за субрахунком 643. На наш погляд, цю проблему можна вирішити шляхом відображення субрахунків 643 “Поточні зобов'язання” і 644 “Податковий кредит” не окремо в активі й пасиві балансу, а однією сумою або в активі, або в пасиві балансу. Зважаючи на це, можуть виникнути чотири ситуації, які визначатимуть порядок відображення сальдо таких субрахунків у балансі підприємства [15].

Інформацію рахунка 66 “Розрахунки за виплатами працівникам” у розрізі субрахунків 661 “Розрахунки за заробітною платою” та 662 “Розрахунки з депонентами” відображають у рядку 580 пасиву балансу. Слід визначитись, як відображати в обліку сальдо субрахунку 663 “Розрахунки за іншими виплатами”, на якому здійснюються розрахунки за виплатами, що не належать до фонду оплати праці. Згідно із назвою статті 580 пасиву балансу “Поточні зобов'язання за розрахунками з оплати праці” у ній потрібно відображати лише зобов'язання підприємства, прямо пов'язані з оплатою праці. Тому зміна назви статті 580 пасиву балансу “Поточні зобов'язання за розрахунками з оплати праці” на “Поточні зобов'язання за розрахунками з працівниками” дасть змогу сальдо всіх субрахунків до рахунка 66 “Розрахунки за виплатами працівникам” відображати у статті 580 пасиву балансу.

Враховуючи вищеподане, необхідно здійснити коригування змісту п. 57 П(С)БО 2 “Баланс” і викласти його за такою редакцією: “У статті “Поточні

зобов'язання за розрахунками з працівниками” відображається заборгованість підприємства з оплати праці, включаючи депоновану заробітну плату, та за іншими виплатами працівникам, що не належать до фонду оплати праці”.

Як свідчить викладений матеріал, будь-яка діяльність підприємства не обходиться без розрахункових операцій, які здійснюються між підприємствами, організаціями, установами, а також між підприємством та його працівниками, учасниками, з державою. Правильна організація і побудова обліку поточних зобов'язань торговельного підприємства мають важливе значення, оскільки забезпечують його безперебійну діяльність та швидке завершення операційного циклу і дають можливість для більшого контролю за станом поточних зобов'язань.

Висновки і пропозиції. Дослідження методики обліку поточних зобов'язань дало змогу зробити висновок про недостатню аналітичність облікової інформації щодо поточних зобов'язань. Для отримання більш докладної інформації про стан розрахунків за поточними зобов'язаннями рекомендовано вести їх облік на рахунках третього та четвертого порядків у розрізі суб'єктів, об'єктів та строків дотримання погашення поточних зобов'язань. Крім того, запропоновано методику обліку нарощування суми прострочених поточних зобов'язань, знижок, що надаються постачальниками за різними умовами договору, списання поточних зобов'язань у вигляді податкового боргу з податку на прибуток у зв'язку з його реструктуризацією або визнанням безнадійним, податку на додану вартість, а також відображення зобов'язань за договорами на позабалансових рахунках.

Список літератури: 1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затв. наказом Міністерства Фінансів України від 31.03.99 р. № 87 та зареєстровано в Мінюсті 21.06.1999 р. № 396/3689 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затв. наказом Міністерства Фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 та зареєстровано в Мін'юсті України 11.02.2000 р. № 85/4306 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затв. наказом Міністерства Фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 та зареєстровано в Мінюсті України 19.12.2001 р. № 1050/6241 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам», затв. наказом Міністерства Фінансів України від 28.10.2003 р. № 601 та зареєстровано в Мінюсті України 10.11.2003 р. № 1025/8346 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 5. Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку / М.Т.Білуха. – Київ, 2000. – 187 с. 6. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів / За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця. – 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 672 с. 7. Велш Глен А. Основи фінансового обліку / Велш Глен А., Шорт Даніел Г.; пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: Основи, 1997. – 943 с. 8. Грачова Р. Зобов'язання як елемент фінансової звітності, або бухгалтерський нарис про події та наслідки : [Електронний ресурс] / Грачова Н.М. – Режим доступу: <http://www.dtk.com.ua/debet/ukr/2001/43/43pr17.html> 9. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі / Голов С.Ф., Костюченко В.М. – К.

: Лібра, 2001. – 840 с. **10.** *Нідлз Б.* Принципы бухгалтерского учета / Нідлз Б., Андерсон Х., Колдуелл Д. – Москва : Финансы и статистика, 1996. – 583 с. **11.** *Соколов Я.В.* Основы теории бухгалтерского учета / Я.В.Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 495 с. **12.** *Сопко В.* Бухгалтерський облік: Навч. посібник / В. Сопко. – 3-тє вид. перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с. **13.** *Шеремет А.Д.* Методика фінансового аналізу / Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С., Ненашев Е.В. – М. : Инфра-М, 2000. – 208 с. **14.** *Г.Г. Штулер;* За ред. Н.І. Ценклер. – Ужгород; ІВА, 2000. – 356 с. **15.** *Хом'як С.* Вексельна документація / С. Хом'як // Баланс. – 2001. - № 30(363). – 325с.

Надійшла до редакції 09.10.10

УДК 658

О.Р. САВЧЕНКО, канд. екон. наук, ст. викл. Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація У статті обґрунтовано підхід до визначення основних чинників, що впливають на ефективність формування, функціонування та розвитку системи менеджменту. Визначено, що якісні властивості внутрішніх підсистем системи менеджменту формують її адаптаційний організм, здатний функціонувати в тих умовах, які диктує зовнішнє середовище організації.

Annotation In this article a point of view of determination of the main facts which influence on effectiveness of formation, functioning and development of management's system is substantiated. It is determined, that qualitative properties of internal semisystems of management's system form its adaptive constitution which can function in those conditions which are dictated by external encirclement of organization.

Постановка проблеми. З року в рік зовнішнє середовище вітчизняного бізнесу стає більш жорстким. Ключові характерні ознаки ринку сьогодні - це невизначеність, ризикованість, конкурентність, мінливість і т.п. Однак несприятливі та складні особливості ринкового господарювання несуть у собі не лише проблеми для вітчизняних підприємців, але й змушують їх бути більш сильнішими, обізнаними та рішучими стосовно пошуку якісних рішень задля утримання ринкових позицій та розвитку в перспективі.

Теоретики менеджменту та практики бізнесу зазначають, що для того, щоб бути успішним у нинішніх умовах, необхідно перш за все бути обізнаним стосовно власних потенційних проблем, тобто тих факторів, які визначають можливості та умови ринкового перебування суб'єктів підприємництва. Тому, знаючи про певні обставини, приймаються відповідні рішення, які сприяють процесу адаптації організацій до умов зовнішнього